

Як гинуть українські вчені

(Короткий спогад замісьць некрольога).

Більш місяця тому українська преса ділилася зі своїми читачами спізнеюю звісткою, що в Тобольську, на Сибірі, наклав на себе руки, популярний у нас автор правописного словника — Григорій Голоскевич. Помер він юще десь у березні, чи квітні 1935 р. Але ж до нас відомість про його смерть докотилася щойно піять, чи шість місяців пізніше. Серед теперішніх умов — це явище цілком нормальне...

З Голоскевичем зійшов у могилу один із тих довоєнних українців, що зі своєю національною свідомістю не ховалися, скрізь і завсіди виступали як українці. На дисертацию (надруковану в війнатах у відділі російської мови петербурзької Академії Наук 1914. р.) вибрав собі розслід рукописної галицької Євангелії з 1283 р. Євсевія, якоча праця написана в дусі поетичів Шахматова з його теорією про т.зв. спільну прадруську мову, проте Голоскевич скрізь уживає виключно терміни: „українська мова”, „українська ознака”, „український звуковий, чи морфологічний закон”. Його діяльності та праці горкаються виключно українських говорів Поділля; український правописний словник, над яким Голоскевич працював від 1917 р. — тішился великою популярністю на всіх українських землях і діждався сімох видань.

Я пригадую собі його погідне обличчя з правописної конференції в Харкові (з кінцем травня 1927 р.). Гарно, чепурно, по еропейському одягненню сидить із лівого боку посерединні стола, другий, чи третій від президії — в товаристві київських лінгвістів: Ганцов, Калинович, Ярошенко, напроти — Е. Тимченко, Волошин. Весь час пильно слухає, час від часу щось записує, відмічає, а то похитує головою, коли щось, на його думку, не так. А забере слово, то все — з матеріалами в руках. Пригадую собі, що пішла дуже жвава дискусія про те, як унормувати форми приголосної відміни кіночого роду (типу: повість, тінь, ніч), Голоскевич виймає з теки цілі фоліанти записаного паперу і з зібраних ним самим багатьох матеріалів подає голос за таку а іншу форму. І всякий раз, коли за-

бирав слово, його уваги були поважні, річеві.

Всі київські лінгвісти жили в „Асторії“ в одній кімнаті. Все, коли після конференції було до них зайти, йшли цікаві і жваві балашки на лінгвістичні теми. І серед них усе приемно вражав розважливий Голоскевичів голос. Коли на одному з останніх засідань піднесено спроту укладу правописного словника — конференція одноголосно доручила його Голоскевичеві.

Як людина, Голоскевич був незвичайно симпатичний, товариський, простий і щирій. Може, та його нелукавість, ширість і отвертість були для нього і трагедією, може, вони були причиною, що Голоскевич у звязку з процесом „Спілки визволення України“ 1929 р. погав до вязниці і що його засудили й заслали на 8 років на Сибір.

Хоч свідомий українець, що зі своїм українством ніколи не ховався — Голоскевич політичними справами не займався. Він мав свій національно-політичний світогляд, але ж добре бачив і знає, що московські большевики ні з ким не жартують і нищать без пардону всіх і вся, що стоять або можуть стояти ім якнебудь у дірзі; — тимто спокійно займався своїми культурними справами, стояв близько до роботи Української Академії Наук і сидів над своїми лінгвістичними українськими працями. Але ж і він, і Ганцов, і багато інших, що іх засудили у процесі 1929 р., були рішучими ворогами інтервенції.

Пригадується така картина. Після правописної конференції в Харкові київські фільольоги з лінгвістами, влаштували в середині червня 1927 р. в Києві товариські сходини. За перекускою пішла міла розмова про українознавчі праці в Наддніпрянщині, в Галичині й на еміграції. Всі заявляли однодушно, як воно добре, що Грушевський повернувся до Києва, що чудово зорганізував українську науку, та що дуже негриємо, що між ним, із одного боку, та Кримським і Ефремовим, із другого, „де зовсім непотрібна яксь боротьба, чкій треба кончєтокласти кінець“. Голоскевич, між ін-

шим, казав: хай би вже раз перемогла одна або друга сторона, а то ввесь цей спір сильно відбивається на праці; це вже, мовляв, не якесь суперництво, а — „чорт зна що“, боротьбу цю використовує третій, а від цього для української справи шкода. Тому третьому непотрібний ні Грушевський, ні Кримський, але ж потрібне, щоб ішла боротьба, в якій можна раз „пристрzuвати“ одного, то знов — другого. Наслідки цієї боротьби такі, що в Академії нема такої роботи, як би треба, що всього цього, що робиться, рішуче за мало, що можна б зробити куди більше. „Бо властиво“, кінчив він „ми нічого не робимо; все це йде поволі; все чекає мляве, без життя, немає запалу, ми тягнемо роботу за собою, і самі якось тягнемось, а не йдемо наперед“.

Дехто погоджувався з гарячими словами Голоскевича щодо темпа роботи, дехто брав у оборону робітників Академії, вказуючи на „обставини“. Далі, пішла розмова на видавничі справи. Тоді ще працювало видавництво „Слово“, що його членами були майже всі присутні, і що видало дуже багато гарних книжок, оригінальних, і перекладів. У звязку з видавництвами, розмова перешла на письменство, на лінгвістичні праці, термінологічні роботи, на словник, на гляні комісій мови і т. д., і нарешті — на наше національне й політичне становище.

Можна було мати враження, що вся наша київська фільольогічна братія погодилася з тим станом, у якому опинилася Україна, що вся вона стоїть за радянську Україну та що вся вона, як один чоловік, уважає за велике нещастия всяку інтервенцію в справі України.

Пригадую собі, що напроти мене сидів Голоскевич і у справі інтервенції дуже гарячився. Ще й досі бачу перед собою його жваву постать, що розмахує руками на всі боки і піднесенним голосом кричить:

Геть із інтервенцією! Я не воїк, але ж якби що до чого, беру рушницю в руки й піду на історичного ворога! Хай живе Чубар!

Не знав тоді сердечний Голоскевич, що большевикам зовсім той Чубар непотрібний, що для них ціла УСРР чиста комедія, що для них ніякої української культури не треба, що їм шкідливий усякий Голоскевич, і то тільки тому, що він українець!

На процесі „Спілки визволення України“ 1929 р., куди Голоскевича притягли тільки за його українство й підсунули йому й інтервенцію, і зраду, і все, що тільки було потрібне тоді большевицькому Чека — Голоскевичу, боронився, що був ворогом інтервенції, покликався, на цій своїй перед усіма висказани слова на сходинах фільольогів, називав і мене, що чув ті його слова — але ж на це ніхто не звернув ніякої уваги, й большевицький суд засудив Голоскевича „з милосердя“ тільки на... вісім років заслання...

Як київське Чека „викрило“ „Спілку визволення України“, всяки М. Лозинські, С. Пилипенкі й інші українці протестували проти „врадників“ „вільної“ України. Та не мінуло яких шість років від тих прогресів, і їх зустріла доля Спічан. Спір Грушевський—Кримський скінчився засланням першого й оплюгуванням другого, на кожному кроці, робота Академії, хоч на думку Голоскевича невелика, нерозвівши, зівяла, наукових робітників нараз не стало...

Бо Україна на погляд московських большевиків має бути Україною Постишевих, Косьорів і всяких українізованих „хвиль“ та „щупаків“ — а для свідомих українців на Україні місця немає...

Це пізнав нарешті Голоскевич і, не чекаючи кінця свого заслання, на шостому році кари наклав на себе руки. Хоч усміхалася вже недліка воля, він таку волю проміняв за бровільну смерть.

Яка шкода доброї та щирої людини! Яка шкода гарного, наукового робітника!

Замовляйте спогади д-ра Е. Олесницького п. н. „СТОРИНКИ З МОГО ЖИТЯ“, Адмін. „Діла“, Львів, Ринок 10.